

TUTKIMUSSELOSTEET JA KOMMENTIT

ILMARI SUSILUOTO:

NEUVOSTOLIITTOLAISESTA JA LÄNSIMAISESTA POLITIIKAN TUTKIMUKSESTA

Neuvostoliitossa politiikan tutkimus (jonka määrittelystä enemmän, jäljempänä) on hajonnut useihin eri tieteisiin, historiaan, lakitieteeseen, filosofiaan ja ns. tieteelliseen kommunismiin (нау́ний коммунизм).¹ Neuvostoliittolaista politologiaa ei tutkimusalana tämän sanan suomalaisessa merkityksessä ole olemassa. Toisaalta länsimainen politologia (political science) on mitä epäyhtenäisin tieteenhaara ja on täysin sopimuksen varainen asia nimitämmekö kansainvälistä politiikkaa, hallinto-oppia, vaalitutkimusta tai vaikkapa aatehistoriaa politologiaksi. On lisäksi tieteellemme tyypillistä, että tällaiseen sopimukseen ei olla päästy. Tuskin siis teemme politologiallemme vääryyttä, jos tässä artikkelissa tarkastelemme rinnakkain neuvostoliittolaista ja länsimaista politiikan tutkimusta. Kummastakin puhuminen on näet yhtä epämääräistä.

Lännen ja idän yhteiskuntatieteiden tärkein ero, ellemmme ota huomioon tieteen sosiologisia tai paremminkin »tieteen politologisia» seikkoja, on epäilemättä erilaisissa tieteenfilosofisissa näkemyksissä. Neuvostoliiton ja muiden sosialististen maiden valtafilosofiana on marxismi-leninismi, dialektinen ja historiallinen materialismi. Lännen filosofinen kenttä on edellistä monivivahteisempi, mutta politiikan tutkimuksen lähtökohtia tuntuu nykyään kyllä hallitsevan positivismi. Tätä seikkaa ei muuta se, että päinvastoin kuin marxilaiset teoreetikot lännen politologit eivät juuri vaivaudu perusolettamuksiaan selvittämään. Epäilemättä tällä tavoin säästetään se sivumäärä, minkä neuvostoliittolaiset käyttävät esimerkiksi »Materialismin ja empirio-kritismin»² lauseiden kritiikittömään toistamiseen. Mutta rehellisyyden nimessä on sanottava, ettei selluloosan säästämällä voida saada ketään älykäästä ihmistä vakuuttuneeksi jonkin filosofian paremmuudesta toiseen tätä ainetta enemmän käyttävään filosofiaan nähden. Aluksi hieman historiallisen materialismin ominaispiirteistä.

Historiallinen materialismi on dialektisen materialismin jatkoa, dialektisen metodin konkretisoimista yhteiskunnalliseen elämään.³ Usein historiallista materialismia kutsutaan yhteiskunnan kehityksen yleisimpien lakien teoriaksi, joka kertoo meille ainoastaan sen, millä seikoilla on määräävä vaikutus eri yhteiskuntamuodostumissa, mitkä variaabelit ovat riippuvaisia toisistaan.⁴ Tämän teorian materialistisuus tarkoittaa käytännössä — esim. politiikan tutkimuksessa — sitä, että selityksiä yhteiskunnallisille ilmiöille haetaan ensi kädessä aineellisista seikoista, lähinnä taloudellisista ilmiöistä, eikä ihmisten ajattelusta motivaatiosta ja muista »henkisistä» muuttujista. Nämä jälkimmäiset ilmiöt voidaan toki marxismissakin ottaa huomioon (feedback-käsite), mikä vulgäärimaterialisteilta ja tämän teorian popularisoijilta niin idässä kuin lännessäkin usein jää huomaamatta.⁵ Materialismia tuskin voimme pitää neuvostomarxismin heikoimpana kohtana. Dialektiikka on jo paljon kiistanalaisempi seikka. Neuvostoliittolaiset filosofit väittävät, että dialektiikka on ainoa oikea tieteellinen tiedotusmetodi. Sen peruslait ovat määrällisten muutosten laadullisiksi muuttumisen laki, vastakohtien ykseyden ja taistelun laki sekä kieltämisen kieltämisen laki. Nämä lait vaikuttavat kaikilla aloilla, epäorgaanisessa ja orgaanisessa luonnossa, kasvi- ja eläinkunnassa sekä ihmis-yhteisössä. Ne ovat myös ajattelun lakeja kaikilla tiedostuksen aloilla matematiikasta estetiikkaan.⁶ Tällaista universaalisuutta ja uskonvarmuutta luovaa »maailmanyhtälön avainta» voidaan tietenkin pitää suursaavutuksena, mutta nähdäkseni osutaan lähemmäksi totuutta, jos hyväksytään revisionisti Pertti Lindforsin arvio tästä tiedostusmetodista:⁷

»Ts. olisi äärimmäisen vaikeaa, pikemminkin suorastaan mahdotonta sanoa minkälainen ajateltavissa oleva tapahtuminen ei olisi dialektista. Dialektista on ilmeisesti kaikki esiintyvä, mahdollinen ja mahdotonkin tapahtuminen. Siksi dialektiikka kelpaa kaikkeen, mutta ei spesifisesti mihinkään.»

Tätä taustaa vasten olisi mielenkiintoista tutkia Neuvostoliitossa ja Itä-Euroopassa käyntiin lähtenyttä keskustelua kybernetiikan ja filosofian, erityisesti kybernetiikan ja dialektiikan suhteista.⁸ Luonnontieteissä ja taloustieteissä on itäisessä naapurissamme jo kauan sovellettu kybernetiikkaa ja sen »alatieteitä» peliteoriaa, informaatioteoriaa jne. »Dialektinen viitekehys» on useinkin kuin koristus monien tutkielmien alussa ja viittaukset siihen epämääräisiä ja kaunopuheisia. Olisiko mahdollista, että naapurissamme siirtäisiin dialektiikasta kyberneettiseen metodologiaan? Mitkä olisivat tällaisen siirtymän vaikutukset lännen ja idän tieteelliseen kommunikaatioon — erityisesti politologian alalla? Nämä kysymykset ovat aivan liian laajoja ja vaikeita tässä käsiteltäviksi. Intuitioon turvautuen sanoisin, että tällainen eksaktisuuteen päin kulkeva kehitys olisi hedelmällistä niin Neuvostoliiton nykyään kangistuneille yhteiskuntatieteille kuin lännen liiankin »irtonaiselle» politologialle.

Neuvostoliittolaisen politiikan tutkimuksen ns. puoluekantaisuus on ehkä tärkein sitä lännen politologiasta erottava piirre. Länsimaista politologiaa pidetään Suomessakin usein puolueettomana ja objektiivisena tieteenä, jonka vastakohtaksi nähdään neuvostomarxilainen politiikan tutkimus. Tällaista kantaa edustavat monet itseään tervejärkisinä pitävät ihmiset. Tarkastelkaamme tästä huolimatta kysymystä hieman lähemmin. Puoluekantaisuutta (partijnost) voidaan tutkia kolmella tasolla, politologisella, sosiologisella ja »filosofisella». Huomautettakoon heti, että marxismissa nämä tasot kytkeytyvät toisiinsa elimellisesti ja voisimme suorittaa tarkastelun yksinomaan korkeimmalla abstraktiotasolla. Suurin osa neuvostomarxilaisen yhteiskuntatieteen ja erityisesti politiikan tutkimuksen kritiikkiä lännessä kiinnittää huomiota vain politologiseen aspektiin. Onhan filosofian ja tieteen ylimmäksi kehittäjäksi Neuvostoliitossa näet julistautunut kommunistinen puolue, josta osoitukseksi seuraava katkelma marxilaisen filosofian perusteita:⁹

»Ratkaisemalla kommunistisen rakennustyön käytännön peruskysymyksiä Neuvostoliitossa, Neuvostoliiton kommunistinen puolue ja sen Keskuskomitea kehittävät samalla marxilais-leniniläistä teoriaa.»

Sovjetologit ja kremlologit ovat nähdäkseni tyydyttävästi osoittaneet, milaista sotkua saattaa syntyä poliitikkojen tunkeutuessa filosofian ja tieteen peruskysymyksiin. Sosiologisella tasolla marxismi-leninismi liittyy tieteen tarkastelun kiinteästi luokka-analyysiinsä. Ei ole olemassa luokkien yläpuolella leijuvaa puolueetonta tiedettä. Tieteellä on aina yhteiskunnallinen tehtävänsä ja vaikutuksensa myönsimmepä tätä seikkaa tai emme.¹⁰ Yleensä tieteen sosiologista lähestymistapaa sovelletaan kaikessa terävyydessään kuitenkin vain ideologiseen viholliseen, lännessä kurjiin kommunisteihin ja idässä imperialistien lakeijoihin. Tiedemiesten itsekriittisyyden vähäisyys tuntuu olevan samaa luokkaa kuin aikoinaan papeilla (vrt. tiedemiehet, politologit), noilla Jumalan (vrt. Tiede, Politologia) ja ihmisten (vrt. akat. sivistymättömät) välissä olevilla (vrt. soveltava tiede) olioilla, jotka ainutlaatuisella Jumalan tuntemuksellaan hankkivat itselleen paitsi henkisen yksinvallan myös lihavat kymmenykset.

Puoluekantaisuudessa on kuitenkin viime kädessä kysymys filosofisesta ongelmasta, tiedostuksemme perusluonteesta. Marxilainen näkemys tiedon ja tietoisuuden ilmiöistä on paitsi materialistinen ja optimistinen (heijastusteoria, jonka pääkehittäjä on *Lenin*) myös »yhteiskunnallinen» ja aktiivinen. Ihminen on vuorovaikutuksessa paitsi luonnon myös erityisesti muiden saman lajin nisäkkäiden kanssa. Tietoisuuden väitetään syntyvän tästä interaktiosta tai itse asiassa olevan sitä. »Suhteemme ulkomaailmaan on tietoisuutemme»,¹¹ kuten *Marx* on todennut. Koska suhteemme ulkomaailmaan on suurelta osaltaan sosiaalista niin tästä seuraa, että myös tietoisuutemme (josta tiede on vain osa) on sosiaalisten ehtojen rajoittamaa. Ihmisyhteisön muodostamaa

systeemiä karakterisoi interaktio alkioiden (ihmiset) välillä ja tieteen puoluekantaisuuden teesi edellyttää ensinnäkin, ettei tiedettä ole olemassa tämän interaktioiden joukon ulkopuolella. Toiseksi tiede ei ole mikään yhteiskunnallisen systeemin itsenäinen alasysteemi, vaan tärkeimmän alasysteemin, luokkajaon alasysteemi. Voitaisiin ehkä sanoa, että »partijnost» käsite kuvaa hyvin marxismiin »filosofista sosiologismia». Olennaista siinä on kuitenkin nähdäkseni se, että tiedostus nähdään osaksi elinprosessiamme ja olenaisesti käytäntöön liittyväksi toiminnaksi. Filosofien tehtävänä on myös muuttaa maailmaa, kuten Marx aikoinaan juhlallisesti totesi. Ajankohtaiseen suomalaiseen keskusteluun on aktiivisen tiedostuskäsitteen tuonut Yrjö Ahmavaara kirjallaan »Yhteiskuntatieteen kyberneettinen metodologia», jossa hän katsoo kybernetiikan enteilemän vastauksen tiedostuksen ongelmiin »olevan jatkoa 1800-luvun materialistisen filosofian kehittämälle vastauskaaviolle». ¹² Siitä, että aktiivisuuskäsitettä voidaan käyttää ilman materialismia on nähdäkseni osoitus Amitai Etzionin »kvasikyberneettinen» teoria »The Active Society». ¹³ On mielenkiintoista havaita, kuinka Etzioni hieman samaan tapaan kuin marxilaiset kiinnittää huomiota tiedostuksen ongelmiin ja tieteen sosiologiaan. Tämä johtuu varmastikin lähtökohtien osittaisesta »yhtenevyydestä». Tuntuu siltä, että niin idässä kuin lännessäkin nykyään tarpeettomasti korostetaan politologioiden tieteenfilosofisten näkemysten eroa, sen sijaan että etsittäisiin yhtymäkohtia ja pyrittäisiin keskusteluun.

Pohdittaessa idän ja lännen politologioiden kommunikaatiomahdollisuuksia on tietenkin johdonmukaista lähteä liikkeelle perustavaa laatua olevista ongelmista ja olettamuksista. Tässä on niihin vain viitattu. Mutta emme voi — jos päämääränämme todella on tiedon määrän kasvu — pysähtyä tähän. On selvitetävä löytyisikö yhteisiä intressejä itse politiikan tutkimuksesta, käsitteen määrittelyistä, hypoteeseista, metodeista jne. Vaikka tutkimuksien lähtökohdat näet olisivatkin toisiaan hylkiviä, niin yhteisiä »linkkejä» saattaa löytyä »alemmilta» tutkimuksen tasoilta. Kommunikaation välttämätön ehto on tällöin tietenkin se, että ymmärretään toisen osapuolen kieltä, esim. marxismi-leninismi ja sen venäjänkielinen sanasto. Tämä vaatimus ei ole vähäinen, sillä kuuluisa marksologi J. M. Bochenski arvioi lännessä (johon kai pieni Suomikin kuuluu) olevan vain pari tusinaa marxismileninismien todellista tuntijaa! ¹⁴ Mutta tämän lisäksi täytyy tuntea myös oma tieteenalansa, eikä kahden kielen ja käsitteistön hallitseminen epämääräisistä tutkimusalueista puhumattakaan ole kovinkaan houkuttelevaa. Mutta neuvostoliittolaisen ja länsimaisen politologian lisäksi ovat olemassa vielä nuo surkukupaisat sovjetologit ja kremlologit, joiden aiheuttamasta käsitesekaanuksesta ei voi olla tuntematta masennusta. Puhua nyt tieteen näinkin korkeassa kehitysvaiheessa näiden »tieteiden» itsenäisyydestä ja perustella tätä omien istumajärjestys- ja kirjekyyhkymenetelmien (»tieteelliseltä» nimeltään esoteerinen kommunikaatio) yms. olemassaololla! Tästä on jo mielek-

kyys kaukana. Toivoisinkin, että johtuu pahemman laatuiseista käsitesekeannuksesta, että allekirjoittanutta on nimitetty epäsuorasti »sovjetologian esi-taistelijaksi» ja »tieteelliseksi kolonialistiksi»!¹⁵

Millaista on sitten neuvostoliittolainen politiikan tutkimus? Poliitiikka tarkoittaa marxismi-leninismissä luokkien ja niiden ja valtion välisten suhteiden säätelyä. Se on luokkataisteluun liittyvä ilmiö, historiallinen kategoria siinä mielessä kuin marxilainen valtion käsitekin.¹⁶ Valtion hävitessä tai paremminkin sen ja ns. kansalaisyhteiskunnan yhteensulautumisessa myös politiikka aikaisemmassa merkityksessään häviää. »Ihmisten hallitsemisen tilalle tulee silloin asiain hoitaminen ja tuotantoprosessin johtaminen», kuten Friedrich *Engels* asian ilmaisi.¹⁷ Tästä selkeän tuntuista määritelmästä kuitenkin »seuraa» mitä kummallisempia asioita. Kommunististen puolueiden ja aivan erityisesti Neuvostoliiton kommunistisen puolueen politiikan katsotaan olevan tieteellisesti perusteltua jopa siten, että puolueen keskuskomitea itse määrittelee, mikä on tieteellistä. Tällä politiikalla ja tieteen yhteenkietoutumisella ja harvinaislaatuiseilla itseohjautuvuudella on melkoinen merkitys naapurimme politiikalle ja tieteille, erityisesti tietenkin politiikan tutkimukselle.

Niin marxilainen politiikan käsite kuin historiallisen materialismin piiriin kuuluvat toteamukset politiikasta ovat lähtöisin Marxilta, Engelsiltä, Leniniltä ja *Stalinilta*. Nämä herrat ovat esiintyneet maailmanhistoriassa (tai ainakin poistuneet siitä) tässä järjestyksessä. Mutta heidän »kronologiassaan» on muutakin johdonmukaisuutta. Marxilaisessa filosofiassa ns. ylärakenteesseen kiinnitetty huomio on kasvanut klassikosta toiseen siirryttäessä. Marx väheksyi politiikkaa Engels jo kiinnitti huomiota feedback-ilmiöön, Lenin loi opin puolueesta kansan etujoukkona ja Stalin vei prosessin johdonmukaiseen »hegeliläiseen» päätepisteeseensä, ylhäältä käsin johdettuun vallankumoukseen.¹⁸ Nykyään Neuvostoliitossa tunnustetaan poliittisten prosessien tietty itsenäisyys ja niiden monimutkaisuus. Naapurissamme on jo käyty yksi keskustelukin yhtenäisen marxilaisen politiikan tieteen (političeskaja nauka) luomiseksi v. 1965.¹⁹ Vaikka tuo keskustelu ei johtanutkaan käytännön seurauksiin, niin sen lähempi tarkastelu on tästä huolimatta (tai kenties juuri tästä johtuen) hyödyllinen ja siinä käytetyt argumentit mielenkiintoisia.

Pravdassa julkaistiin 10. 1. 1965 F. M. *Burlackiin* kirjoittama artikkeli »Politika i nauka» (politiikka ja tiede),²⁰ jossa painotettiin uuden politiikkaa tutkivan tieteen perustamisen tärkeyttä vedoten lähinnä kahteen seikkaan. Ensinnäkin nykyisestä politiikan tutkimuksen hajaannuksesta katsottiin siinä olevan haitallisia seurauksia tieteellisen kommunikaation kannalta ja siksi, että monia tärkeitä poliittisia ilmiöitä ei tieteiden nykyisen jaon takia joudu lainkaan tiedemiesten käsiteltäviksi. Tärkeämpi argumentti on kuitenkin käytännön ja teorian yhtenäisyyden korostaminen. Vedotaanhan tällöin keskeiseen marxismi-leninismiin teesiin. Kremlologi sanoisi, että artikkelin julkaisu Prav-

dassa oli jo sinällään osoitus asian tärkeydestä, »korkean tahon» huomiosta. Neuvostojohtajat saattavat »luovasta tieteellisestä kyvykkyydestään» huolimatta tuntea tietojen tarvetta niin kotimaasta kuin ulkomailtakin. Kremlologeja lienee Kremlissä riittävästi. Entä sinologeja tai »pekingologeja»? Konkreettista politologiaa taloustieteen tai ns. konkreettisen sosiologian malliin Neuvostoliitossa ilmeisesti joka tapauksessa kaivataan, kuten seuraavasta Burlackiin »Voprosy Filosofii» -lehdessä julkaistusta ehdotelmasta käynee ilmi.²¹ Uuden politiikan tieteen tulisi tutkia seuraavia aloja:

- (1) Sen tulisi tutkia sosialistimaiden poliittista järjestelmää ja seuraavia kysymyksiä:
 - (a) valtion roolia ja sen toimintatapaa,
 - (b) puolueen asemaa yhteiskunnassa ja valtiossa ja puolueen johdon muotoja ja toimintatapoja,
 - (c) poliittisia organisaatioita, koalitiopuolueita kansandemokratioissa, kansanrintamia jne.
 - (d) yhteiskunnallisia organisaatioita, ammattiyhdistyksiä, Komsomolia ja erilaisia tieteen ja taiteen järjestöjä,
 - (e) yhteiskunnan tieteellisen ohjaamisen metodeja, prognoosien periaatteita ja rajoituksia, poliittisten päätösten syntyä ja näiden täytäntöönpanon valvontaa,
 - (f) johtavien kaaderien valintaa ja muutosta,
 - (g) yleistä mielipidettä ja sen muodostumista ja vaikutusta politiikkaan, propagandameteodeja ja erityisesti tapoja niiden tehostamiseksi,
- (2) Sen tulisi tutkia kapitalistimaiden poliittisen vallan ongelmia, erityisesti näin tulisi tehdä Aasian, Afrikan ja Latinalaisen Amerikan suhteen.
- (3) Sen tulisi tutkia ulkopoliittikkaa ja erityisesti seuraavia kysymyksiä:
 - (a) ulkopoliittikan yleisiä periaatteita,
 - (b) ulkopoliittikan toteuttamisen keinoja,
 - (c) sosialististen ja kapitalististen maiden suhteiden periaatteita,
 - (d) yleisiä periaatteellisia kysymyksiä, taistelua rauhan puolesta, rauhanomaista rinnakkaineloa, aseistariisuntaa jne.,
- (4) tutkia tarkoin nykypäivän poliittisia tapahtumia, niiden ideologiaa ja teoriaa.

Ensimmäisenä huomiona ehdotelmasta voidaan sen todeta olevan hyvin käytännöllisluonteisen ja tarkoitetun palvelemaan lähinnä neuvostojohtajia. Kohdat (2), (3) ja osittain kohta (4) liittyvät Neuvostoliiton ulkopoliittikkaan. Aasian, Afrikan ja Latinalaisen Amerikan osakseen saama erikoishuomio (2) selittyy Neuvostoliiton ulkopoliittikan ja maailmanvallankumouksen tavoitteista, sillä osoittihan jo Lenin aikoinaan, että kapitalismin ketju täytyy murtaa sen heikoimmasta rankaasta lähtien. Ja tämä heikoin rengas on nykyään ns. kolmas maailma, jonne niin Neuvostoliiton kuin Yhdysvaltain

ulkopolitiikkakin aktiivisesti suuntautuu (Neuvostoliitto: Kuuba, YAT jne., USA: Vietnam, Latalainen Amerikka jne.). Erilaisten aluekohtaisten tutkimusinstituuttien kehittämiseen on Neuvostoliitossa viime aikoina kiinnitetty paljon huomiota. Tässä se seuraa Yhdysvaltoja, jossa aluetutkimus (area study) on jo pitkään ollut muodissa ja aivan erityisesti Neuvostoliiton tutkimuksen alueella (Soviet area studies). Epäilemättä tällaiset instituutit palvelevat päätöksentekijöitä tärkeällä tavalla, vaikka tietenkin nämä saavat tietoja myös ulkoministeriön virkamiehiltä, sotilasasiamiehiltä ja tiedusteluelimiltäkin. Kohdan (2) käytännöllisestä tärkeydestä neuvostojohtajille ja heidän myönteisestä suhtautumisestaan siihen tuskin voidaan olla eri mieltä. Kohdissa (3) ja (4) sen sijaan jo törmätään legitimeettiongelmien. Ulkopoliittikan periaatteiden kohdalla neuvostojohtajat ovat aina jättäneet itselleen tulkintavaran ja ulkopoliittikan toteuttamisen keinoista on poliitikkojen lisäksi marsalkoillakin ollut sanansa sanottavanaan. Tuntuu siltä, että näiden kysymysten käsittely tiedemiesten toimesta on Neuvostoliitossa vielä niin uusi ja vieras ajatus, että sen suhteen tarvitaan hieman miettimisaikaa.

Burlackiin ehdotelman »kumouksellisin» aines sisältyy tietenkin kohtaan (1), jossa alakohdat (b), (e), (f) ja (g) ovat erityisen mielenkiintoisia. Ovathan puolueen asema ja toimintatavat, yhteiskunnan tieteellinen ohjaaminen, eliitin rekrytointi ja propagandatoiminta keskeisiä poliittisia kysymyksiä Neuvostoliitossa länsimaisenkin tutkimuksen mukaan. Tuntuu kuitenkin siltä, että Burlackii tässä kohdin meni tieteellistämisyrittämissään liian pitkälle. Eikö näet näiden kysymysten tutkiminen epäsuorasti aseta kyseenalaiseksi neuvostojohdon tieteellistä pätevyyttä? Kremlologi päättelisi, että tämän tapaisia retorisia kysymyksiä todella tehtiin, koska keskustelu päättyi vähin äänin. Mutta yksin jo Burlackiin ehdotelmasta voimme tehdä sen johtopäätöksen, että tutkimuksen tarvetta on olemassa politiikankin alueella. Itsekriittisyyttä neuvostojohtajilla tuskin on enempää kuin muidenkaan maiden johtajilla. Älykkyydosamäärien laskeminen ei tulisi kysymykseenkään. Mutta neuvonantajia he epäilemättä tarvitsevat jatkuvasti monimutkaistuvan talouselämän ja hallinnon hoitamiseen. Talousuudistus osoitti, että Neuvostoliitossa voidaan ryhtyä radikaaleihin toimenpiteisiin tiedemiesten (talouskyberneetikot) viitoittamaan suuntaan.²² Ei ole mielestäni utopistista ajatella, että »soveltavalle» politologialle ja hallinto-opille annetaan pian uutta liikkumavapautta ja taloudellista tukea. Onpa Neuvostoliitossa jo ilmestynyt viittauksia »hallintokybernetiikan» perustamisen tärkeydestä ja yhteiskunnallisten ja teknisten tieteiden lähestymisestä.²³

Entä mitä voimme sitten sanoa neuvostoliittolaisen ja länsimaisen, erityisesti suomalaisen politologian kommunikaatiomahdollisuuksista? Vaikka marxilainen politiikan määrittely liittyykin kiinteästi historialliseen materialismiin ja sen luokka-analyysiin, voidaan yhtymäkohtia helpostikin löytää muihin teorioihin. Marx loi yhteiskuntanäkemyksensä 1800-luvun sosiologian,

filosofian ja taloustieteen aineksista sulattamalla ne dialektiseksi yhteiskunnan kehityksen teoriaksi. Puhutaanhan usein, että marxismi koostuu englantilaisesta taloustieteestä, saksalaisesta filosofiasta ja ranskalaisesta sosialismista. Todellisuudessa Marxin filosofian ja yhteiskuntateorian perusta on laajempi ja hienosyisempi. Hän oli aikansa muotifilosofioiden lisäksi perehtynyt antiikin ajatteluun (kts. esim. Reijo Wileniuksen selvitykset)²⁴, eikä Englannin filosofinen traditiokaan ollut hänelle aivan vieras. Asuihan hän suuren osan elämästään Lontoossa ja tuskin »välttyi» englantilaiselta filosofialta. Empirismen ja rationalismin vaikutusta Marxiin ei jostain syystä kuitenkaan ole tutkittu sillä intensiivisyydellä kuin muita hänen ajattelunsa lähteitä! Sosiologian ja politiikan tutkimuksen alueella (sosiologia alkoi tieteenä jo Marxin aikana erottautua yhteiskuntafilosofiasta, politologian osalta näin kävi huomattavasti myöhemmin, kirj. huom.) Marx tunsi aikansa huomattavimmat tiedemiehet ja esim. Alexis de *Tocquevillen*, tuon Amerikan demokratian ja Ranskan vallankumouksen analysoijan tuotanto oli hänelle tuttu. Aatehistorian ala onkin eräs mahdollinen idän ja lännen politologian kosketuskohta. Ja juuri Marxin ajattelu sopisi kommunikaation lähtökohdaksi, sillä Leninin tuotannosta menevät mielipiteet jo ehkä liikaa ristiin.

Marxin ajattelun »komponentit» ovat siis yksi sekä länsimaiden että Neuvostoliiton politologeja kiinnostava tutkimusalue. Toinen tähän läheisesti liittyvä ongelmakenttä on Marxin vaikutus länsimaiseen yhteiskuntatieteelliseen »traditioon». Ei ole epäilystäkään siitä, että Marxilla on ollut huomattava merkitys länsimaisen sosiologian ja politologian kehitykseen siinä suhteessa, että ristiriitojen syitä on alettu etsiä yhteiskunnan rakenteesta. Esim. rauhan-tutkija *Galtung* on tässä mielessä kovin marxilainen samoin kuin valtaeliitin tutkija *C. Wright Mills*, jonka kirja »The Power Elite» on käännetty venäjäksi — Neuvostoliitossa (se ei ole siis länsimaista propagandakirjallisuutta, kirj. huom.)²⁵ Paradoksaalista kyllä lännen ja idän kommunikaatiota tällä alalla vaikeuttavat ehkä kaikkein eniten lännen »turhautuneet» marxilaiset, trotskilaiset, revisionistit ja muut lahkolaiset. Kapitalismin kirojen paljastamisen lisäksi he näet tuovat julki neuvostovaltion epäkohdat kenties räikeämmin ja sattuvammin kuin pahinkaan sovjetologi tai kremlologi. Muistakaamme vain entisen kommunistin *George Orwellin* satiiri »Animal Farm», jossa porsaiden ja emäsika Napoleonin identifioimisessa ei juuri ole vaikeuksia, *Marcusen* »Soviet Marxism», ja *Djilas*in lännessä pikaisesti kuuluisaksi tullut »kvasimarxilainen» analyysi »The New Class».

Sovjetologisen ja kremlologisen kirjallisuuden lukeminen on liian tieteellisyiden puuttuessa varsin hauskaa, salapoliisiromaaniin lukemiseen verrattavaa puuhaa. Epäilemättä juuri sovjetologiaa lukemalla löytää mielenkiintoisia hypoteeseja ja pääsee nopeasti käsiksi eräisiin Neuvostoliiton poliittisen järjestelmän, erityisesti korkeimman vallan ongelmiin. Viime aikoina on sovjetologian ja politologian suhteita alettu lännessä kriittisesti tarkastella ja

Neuvostoliiton tutkimuksen metodologiaan kiinnittää yhä enemmän huomiota.²⁶ Neuvostopolitiikkaa on tarkasteltu funktioanalyysia,²⁷ eastonilaista systeemi-analyysia²⁸ ja kommunikaatioteoreettista lähestymistapaa käyttäen.²⁹ Komparatiivinen tutkimus on ulotettu myös kommunististen järjestelmien tutkimukseen.³⁰ On luultavaa, että jo lähivuosina päästään sovjetologiaa politologiasta ja sosiologiasta erottavasta kuilusta. Neuvostoliiton suhtautuminen sovjetologiaan ja kremlologiaan on — ymmärrettävistä syistä — ollut jyrkän kielteisistä.³¹ En usko, että tuo kielteisyys kuitenkaan muuttuu, vaikka sovjetologia sulautuisikin yhteiskuntatieteisiin. Sen sijaan tuosta kielteisyydestä saattaa tulla asiallisempaa ja parhaassa tapauksessa länsimaistakin tutkimusta hedelmöittävää kritiikkiä. Vaatiihan näet jonkin systeemitoreettisen mallin »vääräksi osoittaminen» marxilaisinkin menetelmin syvempää kritiikkiä kuin sovjetologien tarinoiden antikommunistisuuden osoittaminen.

Metodien alalla lännen ja idän politologioiden kommunikaatiomahdollisuus tuntuu melko lupaavalta. Neuvostoliittolaista politiikan tutkimusta on aivan selvästi vaivannut arkaaisten menetelmien ja legaalisen tarkastelutavan painolasti. Käsitys, että lännen sosiologian ja politologian menetelmät olisivat pelkkää porvarillista hapatusta, »matemaattista fetišismiä», on kuitenkin väistymässä. Otantaa ja korrelaatiokerrointa uskalletaan jo käyttää Neuvostoliitossaakin yhteiskunnallisten ilmiöiden tarkasteluun. Näiden uusien menetelmien käyttöä itäisen naapurimme yhteiskuntatieteissä voisi ehkä parhaiten kuvata sanalla tarkennus. Pyrkimyksenä on jo olemassa olevan tietämyksen (marxilainen teoria) tarkentaminen jotain käytännöllistä päämäärää varten. Länessä tilastollisella analyysilla pyritään parhaassa tapauksessa induktion kautta yleistyksiin. Tästä periaatteellisesta erosta huolimatta niin idässä kuin länessäkin joudutaan yhteiskuntatieteissä saman tapaisten ongelmien eteen. Esimerkkinä tästä mainittakoon hallinnon rationaalistaminen. Neuvostoliitossa hallinto-ongelmat ovat järjestelmän luonteesta johtuen valtavat, eikä »free-hand»-menetelmien käyttö ole enää nykyään mahdollista ilman tuntuvia tappioita. Tämä johtuu jo yksin organisaation monimutkaisuudesta. Mitä monimutkaisempi organisaatio, sitä suurempi on todennäköisyys tehdä virhepäätelmiä ja vääriä toimenpiteitä. Nämä puolestaan saattavat aiheuttaa kumuloituvia prosesseja ja sivuvaikutuksia eri aloilla. Tällaisen kehityksen estämiseksi tarvitaan tehokasta informaatiojärjestelmää ja ns. kompensatoristen kytkentöjen luomista hallintoyhteisöihin. Jotta tähän päästäisiin, tarvitaan jatkuvaa järjestelmän tutkimista ja tarkkailua. Mutta ennen kaikkea täytyy kehittää menetelmiä, joilla monimutkaiset »hallinto-opilliset yhtälöt» voidaan ratkaista (operaatioanalyysi, kybernetiikka, tms.). Mutta juuri samoja ongelmia pohditaan myös länsimaisessa hallinto-opissa ja liiketaloustieteessäkin. Siis vaikka neuvostoliittolainen vastaus kysymyksiin »mtä?» ja »miksi?» ei ehkä kiinnostakaan monia lännen politologeja, niin ainakin metodikysymyksistä voidaan keskustella.

Mitä mahdollisuuksia on sitten suomalaisten ja neuvostoliittolaisten politologioiden keskinäiseen kommunikaatioon? Millä aloilla ja mistä kysymyksistä kannattaisi keskustella? Tällainen kysymyksen asetteleminen on tullut ajankohtaiseksi Neuvostoliiton tuntemuksemme (jonka minimaalisuutta älkäämme toki asettako kyseenalaiseksi) kehittymisen myötä. Historian alalla Suomen ja Neuvostoliiton kesken on jo päästy yhteistoimintaan³² siitäkin huolimatta, että historian tutkimuksemme metodologiaa dominoi edelleen vanhakantainen faktojen keräily, »the idea and principle of the high Germanic scholarship of the 19th century»,³³ Anthony Uptonia lainatakseni. Yhteisiä intressejä ei olekaan löydetty teorian ja metodologian aloilta, vaan lähdeaineistosta. Suomalainen historiankirjoitus ei tule toimeen ilman venäjän kielisiä lähteitä, autonomian ja itsenäisyydenkin ajan asiakirjoja. Politologiassa tilanne on toinen. Venäjän kieleen kohdistuva mielenkiinto on vähäinen, marxismi-leninismintutkijoita en tunne, eikä tietävästi yksikään suomalainen ole osallistunut vilkkaaseen kansainväliseen keskusteluun politologisesta Neuvostoliiton tutkimuksesta. Perusteita hedelmällisen kommunikaation ja keskustelun alkamiseen ei tällä hetkellä ole olemassa idän suuntaan, tuskin lännen sovjetologiaankaan päin. Tällaista tilannetta ei kuitenkaan tarvitse pitää toivottomana, sillä se suo mahdollisuuden suunnitella yhteistoimintaa ja selvittää tavoitteemme ja keinoimme. Toivotonta on se, ettei tavoitteitamme ja keinojamme ole nähty edes keskustelun arvoisiksi. Mutta Neuvostoliiton tutkimus ei kuitenkaan ole tässä suhteessa mikään poikkeus. Onko esim. koko politologiallamme muuta tarkoitusta kuin olla olemassa?

LÄHDEVIITTEET

¹ Ks. esim. Laszlo Revesz: Political Science in Eastern Europe: Discussion and Initial Steps, Studies in Soviet Thought (lyh. SST), vol. VII no. 3, 1967, Gordon Skilling: In Search of Political Science in the USSR, The Canadian Journal of Economics and Political Science (lyh. CJEPS), vol. XXIX, no. 4, 1963, Bohdan R. Bociurkiw: The Post-Stalin »Thaw» and Soviet Political Sciences, CJEPS vol. XXX, no. 1, 1964.

² Leninin teosta »Materialismi ja empiriokritisismi» voidaan pitää marxismleninismin yhtenä keskeisimmistä ja samalla kiistanalaisimmista klassikoista. Tässä se on mainittu nimenomaan sen tähden, ettei siitä sen kiistanalaisuudesta huolimatta ole Neuvostoliitossa keskusteltu.

³ Osnovy marksistkoi filosofii (lyh. OMF), Moskva, 1962, str. 299 ja 302.

⁴ OMF, str. 317—322.

⁵ Jo Marx kiinnitti tähän kysymykseen huomiota. Engels kuitenkin ehkä Marxia selvemmin toi feedback-käsitteen esiin. Kirjeessään H. Starckenburgille hän toteaa mm.: »Poliittinen, oikeudellinen, filosofinen, uskonnollinen, kirjallinen, taiteellinen jne. kehitys perustuu taloudelliseen kehitykseen. Mutta kaikki ne vaikuttavat myös toisiinsa ja taloudelliseen perustaan. Asia ei ole lainkaan niin, että vain taloudellinen tila on ainoa aktiivinen syy ja kaikki muu vain passiivista seurausta.» K. Marx, F. Engels: Valitut teokset II, Petroskoi 1959, s. 457. Engels myös usein käytti

ilmausta »vaikuttaa takaisin» tässä yhteydessä, minkä johdosta häntä ja Marxia on yritetty viime aikoina Itä-Euroopassa osoittaa kybernetiikan esitaistelijoiksi!

⁶ OMF, str. 145—150.

⁷ Pertti Lindfors: Marxilaisuus ja tiede, Lahti, 1967, s. 22.

⁸ Ks. esim. seuraavia esityksiä Georg Klaus: *Kybernetik in philosophischer Sicht*, Berlin 1963, P. Kirschenman: *On the Kinship of Cybernetics to Dialectical Materialism*, SST, vo. VI, no. 1, 1966. Neuvostoliittolaisesta keskustelusta ks. esim. E. Kolman: *Čto takoe kibernetika*, *Voprosy Filosofii*, no. 4, 1955, V. A. Ilin, V. N. Kolbanovskii, E. Kolman: *»Filosofskie voprosy kibernetiki*, Moskva 1961.

⁹ OMF, str. 4.

¹⁰ OMF, str. 322—330, V. Z. Kelle: *Struktura obščestvennogo soznaniija*, Moskva 1964, str. 36—37.

¹¹ K. Marx, F. Engels: *German Ideology*, Moscow 1968, p. 43.

¹² Yrjö Ahmavaara: *Yhteiskuntatieteen kyberneettinen metodologia*, Helsinki 1969, s. 164.

¹³ Amitai Etzioni: *The Active Society*, New York, 1968.

¹⁴ J. M. Bochenski: *On Philosophical Dialogue*, SST, vol. VI, no. 4, 1966.

¹⁵ Arto Noro: *Yhteiskuntatieteiden ritarit ja Camelot-projekti*, *Tutkain*, no. 4, 1969, s. 6—7.

¹⁶ Bolšaja sovetškaja enciklopedija, vol. 33, str. 557—558, *Filosofskii slovar*, Moskva 1963, str. 353.

¹⁷ Friedrich Engels: *Anti-Dühring*, Herra Eugen Dühringin suorittama tieteen multistaminen», 3. saksalainen painos ss. 302—303, kirjasta V. I. Lenin: *Valtio ja vallankumous*, Helsinki 1945, s. 17.

¹⁸ A. Aspaturianin artikkeli *The Contemporary Doctrine of the Soviet State and its Philosophical Foundations* vuodelta 1954 (APSR) analysoi mielenkiintoisella tavalla näitä hegeliläisiä elementtejä.

¹⁹ Keskustelu käytiin v. 1965 helmikuussa Neuvostoliiton poliittisten tieteiden yhdistyksen (IPSA:n jäsen, *Sovetskaja Associacija Političeskih Nauk*) kokouksessa.

²⁰ F. M. Burlackii: *Politika i nauka*, *Pravda* 10.1.1965, str. 4.

²¹ E. V. Tadevosjan: *Diskussija o poliitičeskoj nauke* *Voprosy Filosofii*, no. 10, 1965. Tadevosjanin artikkeli on selostus em. kokouksesta. Uuden politiikan tutkimuksen skeema on Burlackiin käsialaa.

²² E. Novitsky: *Talousreformi ja sosialistisen taloussuunnittelun tieteelliset perusteet* SNTL:ssa, INFO, Ulkopoliittisen instituutin monistesarja, 1969.

²³ Viittaus tähän suuntaan on esim. artikkelissa A. Rumjantsev: *Obščestvennye nauki i sovremennost*, *Voprosy Istorii*, no. 9, 1968, str. 8.

²⁴ Reijo Wilenius: *Marx ennen Marxia*, sekä saman tekijän *Filosofia ja politiikka*.

²⁵ Tällaista kunniaa ei ole suotu kuin hyvin harvalle länsimaiselle sosiologiselle tai politologiselle teokselle.

²⁶ Esim. Frederick J. Fleron: *Soviet Area Studies and the Social Sciences: Some Methodological Problems in Communist Studies*, *Soviet Studies*, vol. XIX, no. 3, 1968.

²⁷ Esim. F. C. Barghoorn: *Politics in the USSR*, New York, 1966.

²⁸ Esim. James H. Oliver: *Citizen Demands and the Soviet Political System*, APSR, June 1969.

²⁹ Erik P. Hoffman: *Communication Theory and the Study of Soviet Politics*, *Canadian Slavic Studies*, vol. II, no. 4, 1968.

³⁰ Esim. Paul Shoup: *Comparing Communist Nations: Prospects for an Empirical Approach* APSR, vol. LXII, no. 1, 1968.

³¹ Viime aikoina on Neuvostoliitossa, ilmestynyt monia kirjoja ja artikkeleja, joissa kritisoidaan länsimaista sovjetologiaa. Neuvostoliiton Tiedeakatemiaan on äskettäin perustettu jopa erityinen neuvosto koordinoimaan tätä ideologista puolustustaitelua.

³² Osmo Jussila: Suomalais-neuvostoliittolainen historiantutkijoiden seminaari, Historiallinen Aikakauskirja, no. 1, 1969, s. 84.

³³ Anthony F. Upton: Contribution of the Foreign Historian to the Field of Finnish Studies, englantilaisessa Suomea tutkivassa ryhmässä pidetty esitelmä. Julkaisuun myös suomeksi.